

TŠHOMIŠO YA MEETSE MABAKENG A MANTŠHI YEO E ETILEGO PELE KE BADUDI BA NAGA METŠENG YA MAGAENG

*Barbara van Koppen, Virginia Molose, Kenny Phasha, Malcolm White,
Itumeleng Modiba, Manuel Magombeyi, Inga Jacobs*

Tšhomišo ya meetse mabakeng a mantšhi yeo e etilego pele ke badudi ba naga metšeng ya magaeng

Compiled by

Barbara van Koppen, Virginia Molose, Kenny Phasha, Malcolm White,
Itumeleng Modiba, Manuel Magombeyi, Inga Jacobs

WRC Report no. SP 150/21

ISBN 978-0-6392-0276-1

September 2021

Obtainable from:

Water Research Commission
Private Bag X03
Gezina
0031

This manual is also available in English (WRC Report No. SP 149/21) and Tshi-Venda (WRC Report No. SP 151/21).

Disclaimer

The Water Research Commission (WRC) has approved this booklet for publication. Approval does not signify that the contents necessarily reflect the views and policies of the WRC, nor does mention of trade names or commercial products constitute endorsement or recommendation for use.

Nako ya sebjale: go tloga ga go aga phihlelelo ya meetse ya mathomo go ya go tšomišano ya taolo ya go ya go ile

Nakong ya kgale, mmušo o be o lebeletše go abela meetse ka tsela ya go epa melete e meswa. Badudi ba tšere karolo ka mafolofolo go šomiša meetse ge mmušo o be o fetša ka lenaneo le leswa la go šomiša meetse. Le ge gole bjalo, tšhomišo le thlokomelo e be e se bonolo. Le ge go le bjale, thekgo ya mmušo e sa hlokagala. Ebile bontšhi bja batho ba sa nyaka gore meetse a ba fihlelele malapeng a bona. Mmušo o lefela meetse ao a ka goba dilitara tše 25 motho ka o tee ka letšatši. E gole bjalo, batho geba nyaka meetse a mantšhi ba swanetše go itsotsoropa. Go nale ditsela tše mmalwa tša go tšea karolo. Ka boripana, batho ba tšea karolo ka go šoma ka diatla le ka tše dingwe. Batho ba bantšhi ba atiša ba itirela kabelo ya bona ya meetse. Batho goba dihlophana tše nnyane di itirela dipipe tša matlakgogedi ka ditanka tša jojo meetseng ao a tšwago thabeng. Goba ba epa melete ya didiba goba ba bora meetse a go tšwa ka fase, ke moka ba a ntšha ka dipake goba ba dira dipompe. Go ikabela ga meetse ga go thuše fela ge didirišwa tša motse tša meetse di šenyega, empa e thuša gore batho ba kgone go fihlelela tšeo ba dikganyogago tša maemo a godimo. Meetse a go ikabela a šomišwa go šoma mešomo ya ka lapeng le go nošetša. Badudi ba rata didirišwa tšeo di nago le tšhomišo ya meetse ya mehuta ya go fapana ya kelo, ga golo ka malapeng. Ke tharollo yeo e fokotšago tšhelete e kaone ya go hwetša meetse go netefatša hlweko le lehumo le matšapa a go lata meetse kgole. Taolo ya meetse ya didirišwa tše fapanego go fihlelela mehuta ya dinyakwa tša badudi ba magaeng go molaleng go bao ba tšhephetšego go meetse ka tsela tše ntšhi, e wana le ka 'ponyo ya leihlo', ka ge yo mongwe wa leloko la badudi a boletse. Bjale ka ge go ikabela go le gona go tšeo naga e nyakago go di fihlelela, mmušo o thekga go ikabela go.

Tšhomišano ya taolo ya kokeletšo ya go kaonafala

Gore re kgone go fetola tšeo di boletšwego ka tšona, tsela a mpsha ya ditirelo tša meetse e sa lekodišišwa: go etapele ga kabo ya meetse a tšhomišo ya mehuta ga badudi badi. Mokgwa wo o lebeletše **koketšo yeo e kaonafalatšego sebaka se se telele sa taolo ya go ya go ile** magareng ga badudi ba naga le mmušo. Bobedi bja bona ba dumelelana ka karolo le maikarabelo a go nyalelana. Ke moka badudi e ba bathlami le mmušo o tšwelapele, e bile, o kgotšofatša maikarabelo a ona go fokoletša meetse, go se nale yoo a šalelago morago, le go netefatša gobolokega ga meetse a go nwa a dilitara tše 3-5 motho ka o tee ka letšatši. Go šomišana ga taolo e bjalo, badudi ba tšea sephetho sa go tloga **leano šeripeng ša mathomo** ša thekgo ya go ya pele go netefatša gore thekgo e lekanetše dinyakwa le tšeo ba di kganyogago ka morago ga moo, bona batlo hwetša mešomo, tšhelete goba dikabelo tšedingwe.

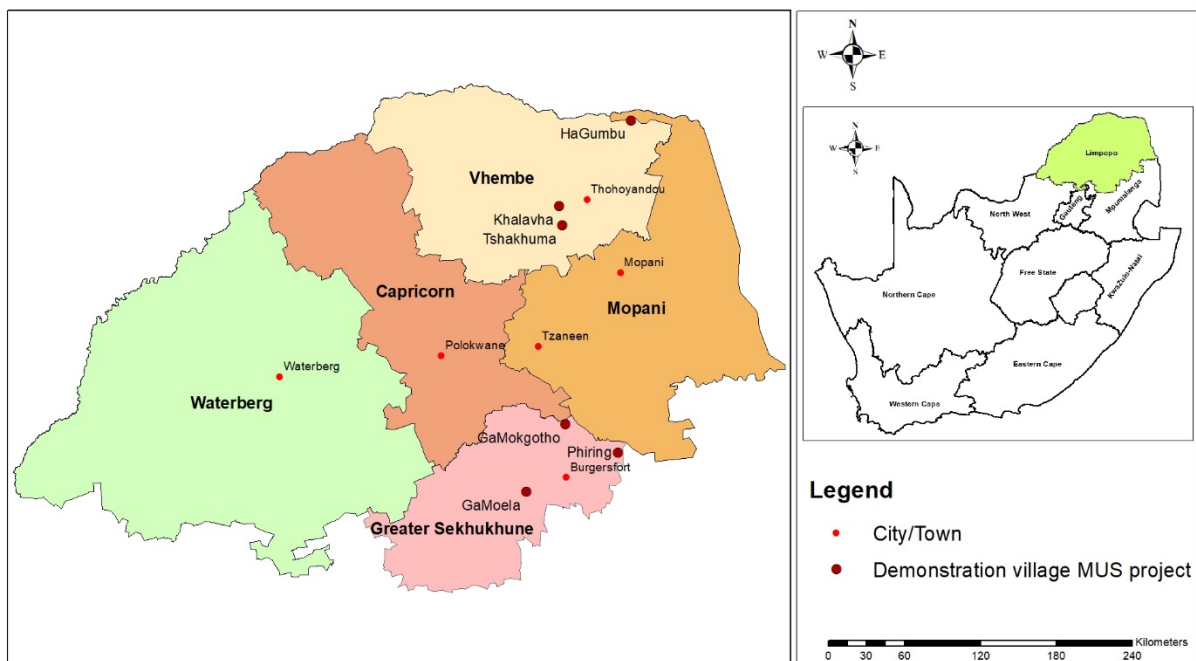
Thekgo ya go tšwa ka ntle ya mmušo goba yeo e šego ya mmušo ya diagentshie tšwela pele ka go fan aka ditshenyagalelo tša didirišwa le go lefela matšogo a go šoma. Eupša, badudi ba tšea sephetho magating ka moka a tshepedišo ya go leano, go lokiša, go bopa, tšhireletšo ya go boloka, go ruta le go laola dikotraka. Go e nale gore boradikotraka, mmušo o nnose, goba mmušo le bathekgi babangwe ba di agentshi ba tlo bao ba thušago go hlatholla tšeo di raraganego e bile e be bob a eletšago, go oketša bokgoni le go hlokomela badudi e bile ba netefatša gore goba le šedi ya diinstitution le ditšhelete le maemo a tše di raraganego.

Ditlamorago tša šomišano ya leano la taolo le ka no fapafapana, go ya ka mohuta wa didiritšwa tša naga, tshipidišo ya meetse ya thlago le tša boiphedišo, le kago ya setšhaba, batho, tšeo di farologanyego le ditšhelete. Hlakoreng le lengwe e tlo no ba go kwata kua le kua go re re thekge go kaonafatša go ikabela ka meetse motseng. Badudi b aka no nyaka, mohlala, didirišwa tša go tlalelela, goba maele ka thlweko ya meetse maemo a godimo. Kahlakoreng le lengwe ke didirišwa tša motse,

go swana le meetse ao a borilwego a mmasepala, a laolago ebile a bile a hlokomelwa ke mmušo. Tsela tša taolo ya šomišano e ka no dirwa ka mokgwa o mokgwe wa go lekana, mohlala, ditshenyagelo tše nnyake tše badudi ba ka di lokišago ka pela ntle le thušo ya mmasepala, e ka no ba ka boithauphi goba ka thekgo ya tšhelete. Tsela ya taolo ya go šomišana mmogo ka dipeakanyo tše itšego tše fapanego eupša ka tiragalo ya go swana, ka mokgwa wo o latelago.

Sešupo sa magato a bohlale a MUS ao a etilwego pele ke motse

Dithlalo tše tša MUS di etilwego pele ke motse di hlomilwe go ya ka mo go bontšhitšwego gona projeke ya go šomišwa ga meetse mešomong e fapanego 'Operationalizing community-led multiple-use water service (MUS) in South Africa' go tloga mafelelong a ngwaga wa 2017 go ya mathomong a 2020 from end 2017 to early 2020. Meetse e tshela yeo e šomitšwego go bontšha tšhumišo ya meetse dinaga magaeng tša maemo a fase a probentsheng ya Limpopo (bona mmepe) di fapane ka: palo ya batho, tekanyo ya seemo sa tirišo tša didirišwa tša motse go re go be le go ikabela, ditlabakelo tša meetse a ka fase le a ka godimo, le ka phapano ya tšhomišo ya meetse gabotse. Mokotla o tšwa go African Water Facility of the African Development Bank, Water Research Commission of South Africa e be e le diagentshi tša ditiragatšo. NGO Tsogang Water and Sanitation e bontšhitše MUS eo e etilwego pele ke badudi ba motse dinageng bjale ka 'agentshi yeo e thekgakgo' e bolelwago ka yona mo fase. International Water Management Institute (IWMI) e etile pele dinyakišišo le dihlahlo tše.

Mmepe. Metse e tshela eo e šomišitšwego go bontšha tšhomišo ya meetse probentsheng ya Limpopo, South Africa

Dihlahlollo tše di akaretša tsebo ya badudi ba metše ka tiragalo ye. Sešwantšho sa mathomo se laetša magato a tiragalo. Magato a a kano fetoga, a no ba sešupo ša ditiragalo tše di nyakegago le dipheto tša magatong a peleng. Go nale gore go boelwe moraga go lokiša magato ao a peleng. Mohlala, ge go agwa ka legatong la bohloano, menyetla ye mpsha ya tše di raraganego le mathatha di ka no nyarela, bjale mongwe o fetola go ya ka tshwanelo. Sa go kgotsofatša ke gore nake e gona. Maikutlo a maloko a motse kopanong ya projeke ya MUS a nomorilwe ka dihlorwana.

Magato le kanegelo ya Tshakhuma le Ga-Moela o tla e bona bidiyong ya go tšea karolo:
<http://stories.iwmi.org/voicing-water-visions/mus-south-africa/>

Sešupo sa mathomo: kgato ye bohlale ya kgato ya lenaneo la MUS leo le etilego pele ke badudi

Go thoma ga tšhomišano

Tumelelo ya seo re nyakago go se fihlelela

Morago ga tumelelo go tšwa go bammušo, batho ka moka ba mengwe kopanong e tee go ba tše ntšhi. Bao ba le thekgilelo ba kgonthišiša thekgo le maemo tšhipidišano a o a lego gona. Dihlopha tše tše pedi di a dumelelana ka šeo ba nyakago go se fihlelela le kriteria ya go hlokomela gore seo ba nyakago go se fihlelela se a phethagatša. Ge e le gore dihlopha tše ga di dumelelane, di ka arogana ntle le bothatha.

Maikemišetšo a projeke ye ke go lemoga kokeletšo yeo e nolofetšego ya go latela ya go fihlelela meetse a go šomišwa ka malapeng goba le go phetagatša mešomo, gore go be le hlweko, phepho le go fokotša tlaišego. Thekgo yeo e lego gona e ka akaretša: tšeo di raraganego le tšeo di hlomilego le go gola ga phetagatšo ya mešomo le thekgo ka tša ditšhelete bakeng sa diririšwa le tše dingwe tša go šoma. Tiragalo ya magato-a-bohlale ao e lego gore badudi ba naga e lego baotledi ba projekeng ye e a hlatholwa. Tiragalo ye ke thuto mahlakoreng a a mabedi yeo e lekanego bjale ka badirišane-mmogo. Go ba le tumelelano ya nako yeo e lego gore e kano fetoga ge nako e tswela pele.

Badudi ba naga ba swanetše go dumelelana gore ba dumela maemo a thekgo yeo ba e hwetšago. Gantši e bala basadi, baswa le bao ba šego maemog a gabotše. Badudi ba naga ba swanetše go šomišana ka tshepho, moya wa kago, le gape ba swanetše go ipha nako ya bona dikopanong magatong ka moka ga wona. Le gona tšhelete yeo e lego gona ya go lefa bašumi ga še e kalo bjale karolo ye ngwe ya mošomo e tloba wa boithauphi ka baka la gore maikemišetšo a projeke ye ke gore re kaonefatše phihlelelo ya meetse le go ikema, e šego go hlola mešomo.

Keletšo: Go fihlelela seo le se nyakago le mokgwa wa tirišano go tšea nako le gona go hloka go se fele pelo empa go bohlokwa. Ditiragalotšweletšwa tša kgale tša badudi ba naga di kano dira gore go se kaba le tshepho magareng ga mmušo goba bathekgi ba kantle. Badudi ba kano be ba lebeleše gore batlo hwetša tšhelete e ntšhi le mešomo. Bobedi bja bona badudi ba naga le bathegi ba swanetše gore ba kwagale ka dilo tšeo ba di lebeletšego e bile ba diragatše ditšhephišo tša bona. Bathekgi ba

swanetše gore ba kwagatše ge eba gore tšhelete e ka noba gona ya ditharollo tšeo di tlogo ba gona legatong la boraro, le gona le ge gole bjalo, ke e feng kriteria yeo e tlogo šomošwa ke mang go aba tšhelete. E swanetše go fa mmono wa go laetša gore go tlo nyakega tšhelete e 'ntši goba e 'nyane empa mathomong go atiša go ša kgonege gore o tšebe gore go nyakea bokae.

Moago wa badudi ba naga

Kopano ye kgolo e tlogo ya badudi, maloko a karolo a swanetše go kgetha komiti goba ka tsela yeo ba naganago ka gona. Agentshi ye e thekgilego e hlalosa dikarolo tša yona tše pedi; o tla direla bjale ka go boledišana ga channele magareng ga thekgo ya agentshi le dipelo tša badudi kgafetša le go eta magato a bohlale le balatodi ka morago.

Kriteriya ya go kgetha maloko ke; bao ba emetšego meetse ao a bego a le gona mathomong le dipeakanyo tše dingwe tša naga; meepo wo o laetšago dišekšene, botho le go tsenya baswa; ebile o tsebje bjalo ka motho yo a šomago ka matle le go hlomphega.

Go kgethwa ga batho go swanetše go ba ka sephiring. Maloko ge eba a kgethwa o kare a tsebana a swanetše go bolela gore ba tsebana. Ge go le bjale baethaopi ba ka no emiša matsogo goba le bitše maina a bona go latele bao ba dumelelana le šeo. Go kgethwa ga modulasetulo, monwaledi le trejara le ka mokgo go nyakegago baswaredi ba ka no kgetha ke maloko a komiti a maswa. Go tlile go ba le thuto ya go oketša bokgoni ye e tlogo ngwalwa fase, kabelo ya tšhelete ye e bonagalago le tšhumišo ya yona le ka mkgwa woo o tlogo dirwa ka gona, go beeakanya, le ka mkgwa woo go tlo go beeakanya le tshipidišo ya dikopano baetapele ba naga ya lena e ka no ba maloko a baemedi ba lena. Bona go swanetše gore ba tsibišwe. Ka ge wa komiti a ile a le eletša: "baemedi ba swanetše go botšwa gantši le gantši go fihla ba lapa, ke moka batlo le thekga sebakabakeng"

Hlokomela: Boetapele bo bohlokwa. Taolo ya peakanyo a mananeo a komputer a lefelo leo batho bao banalego mathata a meetse baya go lona le bohlokwa gore re kgone go rarolla bothata bja meetse bjale ka lefelo leo go rekwa go 'dikago'. Peakanyo ya badudi ba naga yeo e hlomilego legatong la mathomo e nale goba le taolo e beakantšego ka morago ga gona go hlatholla ka go tlaleletša, kudu go tša kabo ya tšhelete legore ke bo mang bat lo go holegago, e hola ga bedi. Maloko a komiti a itšhireletše goba go mona le tša di polotiki, mabarebare a gore tšhelete e jelwe. Go šupana ka menwana, go nyaka (ke go botetše o swanetše go tira sa go ratwa ke nna) bjale tšeo di gogelwa maloko a makomiti go hlwa ba eya pelong"

Tukišo

Phiring

Ga Mokgotho

Bohlokwa bja go tšea karolo ke tlemaganyo gore re kgone go thala mmepo wa naga ye, dintlo le mahlakoring a mangwe. Moo meetse a hlokegago le didirišwa tša meetse. Ka kopano ye kgolo maloko a thadile mmepe ka fase. Ka moragonyana gwa kopiwa fase letlakala, yeo e ka fiwa ka moragonyana ga magato. Go mepa ga motse go sepedišana le mesepele yeo re bilego le yona, dipoledišano, le tše

re di bonego le tšeo re di nomorilego. Go mepa ka motse ka go šomišana mmogo go bontšhitše tsebo ya badudi le ka moo ba ihlamelang dilo ka gona: go šomiša ga meetse le go šomišwa gwa meetse ao a ilego a šomišwa peleng dilong tša go fapana dilemong ka moka (bobeding bja tšona go itšhelela le adidirišwa tša sechaba) gore ba kgone go fihlelela dinyakwa tša bona: go nwa, mešomo ya ka lapeng, lerumo, dibjalo, mehlare, merogo, go foroma ditena, go bopa, dikgwebo tša nnyane, go kgabiša le tša meletlo. go tlwaelegile gore malapeng magaeng meetse a šomišwa mešomo e mentšhi, mo elego gore meetse a šomišwa go šoma mošomo o tee mohlale ke ge o ikepetše sedibana sa meetse mašemong ke yeo e ša badiwego. Ge ele gore babudi ba naga gaba kwišiše go ya ka mokwa woo mmušo o agilego didirišwa tša naga ba ka hlatholelwa ke ba bagolo.

Go mepa le go ahlahla go utullutše mathata a hlokagalo ya didirišwa tša meetse, maemo a dikago, mathata a o abela meetse ka toka goba mathata a mangwe a taolo a go swana le mathata a go kopantša ka tsela yeo e sego molaong le ka tsela yeo go rarolwago mathata ka gona. Ge mathata a mangwe a utulluga, a laetša bothata bjo bo hlodilego mathata a meetse, e bala le ka mokgwa woo mathata a taolo ya dilo tše di hlananetšego. Agentši ikemišeditše go thekga dipeakanyo le dilo tše di raraganego. E thoma kago ahlaahla ka šedi meedi, botelele magareng ga melapo, gore meetse a ka borelwa kae, seemo ša didirišwa tša motse, thlweko ya meešite le tše dingwe, tharollo dinale go tšwelela pepeneneng maamong a mohuta yoo.

Hlokomela: go mepa ga di dirišwa ge re kopane ka seripa sa goba letšatši ka moka, ga a hola fela ka go sedimoša agentšhi ye e le thekgago empa e a gile moya wa kagišano. Maloko a ka lemoga gore ge re šomišana mmogo re ša gatelelane re ka fihlelela dilo tše dilo tše ntšhi. Ge ele gore tsebo ya go tsenelela e gona e ka somišwa go GIS\GOOGLE go lebelela mmepe .

Go lebelela ditharollo

Ga Moela

Legato la boraro le tšwela pele ka go šupa, go hlahloba ebile e a beakanya ditharollo ebile e e fetošša maikemišetšo a inštitution lego beeakanya didirišwa tše mpsha tše di raraganego, e lokiša, le go kaonafatša le go oketša le gore e kabab o kae. Palo ya mathomo e ya ahlaahlwa kopano ye kgolo ya mathomo. Agentshi ya go thekga e tlo netefatša gore dihlopha tše fapaneng tša motse, ba elego gore o fetile mathateng, a ka no ba le kgopelo ya gore go be le šeo ba še hlokomelego, mohlala e kaba moo ba ka go beya dipompe goba poloko ya meetse. Go nale gore o emele magato a aše go molaong, go swana le go ikopantšetša meetse ka malapeng, legato la boraro ke la go letela le go dira leano la dilo

tšeo re še holofetšago e bile re thuše badudi ba naga gore ba be le maikemišetšo a go ipha nako ya bona. Bohlokwa bja bothatha bjo bongwe le bjo bongwe re tlo thoma ka go bokala le go beakanya goya ka maemo a wona.

Tiragalong ye, agentshiye e le thekgago e tlo lefa bokgoni bjo bo raraganego le go le eletša, lekola le go tiišheletša bokgoni le tsebo motseng. Ge ditharollo tše dingwe di bitša mašeleng a mantši go feta yeo re nago le yona, re tlo di tlogela. Thekgo ya agentshile maloko a naga a tlo lekola e bile ba dumelane ka tsela yeo ba tlo go šepediša taolo ya tšhomišo le thlokomelo go ya pele tšeo e lego gore maloko a swanetše go diphethagatša pele re thoma.

Ditharollo tšeo re kwanago ka tšona di tlo hlathollwa kopanong e kgolo. Ge go ntše go tšwelapele ka tukišo ya thulaganyo ya motse, agenši ye e thekgago e tlo tšea sephetho ša ditharollo tšeo ditlo go ba tša sebakanyana, e dingwale fase ka go tlaleletša kelo ya tšeo di raraganego le gore di tlo bitša bokae, ka ge še še nyakega gore re kgone go romela kgopelo ya mašeleng legatong lago latela. Le gape, agentshiye e le thekgago e laola šeo še letetšwego ebile e ya itšhepha mabapi le kgonagalo gore maano a motse wo a tlo dumelelwa ge re kgopela tšhelete.

Hlokomela: ditharollo e ka no ba thekgo ya motho o tee, go swana le dijojo tša ka motseng tšeo di tlogo fiwa ke šešupo ša go netefatša gore ga no nale yoo a tlogelwago. Go kgetha gore ke mangy o a tlo go di hwetša re ka no e tlogelela matšogong a b aka bogošing goba baetapele ba motse bjale ka ge projeke ya MUS.

Go lekanyetsa tša mašeleng

Legatong la bone, ditšhenyagalelo tša tšeo di raraganego le phetho ya sebakanyana yeo e tšerwego legatong la boraro di išwa pele gore go tšewe šepetho ša mafelelo le go hlahlobišiša peakanyo ya mašeleng le maano a nako yeo re tlogo šomago ka gona yeo e tlogo dumelelana le tshepidišo le melaonyana ye mengwe ya go hwetša tšhelete. Maano a go šoma a lebantše phetagatšo ya mošomo gore theko ya didirišwa, peakanyo ya mošomo waš go aga, kago ye makgonthe le taolo ya seemo. Kontraka ya šemolao ya boitlemo gareng ga mafapheng a bao ba fago tšhelete, tsela ya phethagatšo ya mošomo, thekgo ya agentshiyeo e nago le lena le peakanyo ya motse e laetša mediro, maikarabelo, go lefa le go latela. Diririšwa tša motse tšeo e lego tša mmušo, dikontraka le ditumelelano di akaretša go lokiša le go kaonafala legatong la bohloko le lenaneo la taolo ya go šomišana mmogo (tšhomišo, tiro le thlokomelo) legatong la botšhela.

Ge e le gore badudi ba mošte batlo šwara tšhelete goba karolo ya šemolao, go swanetše gore šebopego še beiwe molaong. Go ya ka maemo le mešomo yeo elego gona e ka fapana, mohlala e kaba go dumelelana ga lenaneo la tirelo, bao ba le thušago ka mošomo, goba tše dingwe.

Dikontraka le tšona di laetša peakanyo ya go aga le go laola tše di raraganego. Go ikabela ka go aga go go etelwego pele ke badudi ba motse go a bonagala, eupša go aga go go etelwego pele ke badudi ba motse go nale menyetla e mentšhi ya go mpshafatša tshepidišo ya mmušo goba ditshipidišo ya tša go aga le ba ka ntle ba ditšhelete. Kgodišo ye mpsha ya bokgoni bo dula mo nageng. Le gona go hlama mmogo le go aga moago wa motse go netefatša gore še ke ša bona, e šego ba e kwe okare ke sa bona. Karolo ya agenenthi ya go thekga, e kaba go ruta, go hlokomela le go tšea maikarabelo a mafelelo go tšeo di raraganego (le phemelo ya tša morago).

Tabeng ya gore e kaba go lefwe bao ba nago le tsebo yeo e sa tlalela, ge eba go bjalo, bokae, go etabanya le tše dingwe dipeakanyo go nale mohola. Diprograme tša go hlola mošomo, mohlala, go ikgetha a bahloki le gore badudi ba motse ba nale temošo ya gore go lefiwa bjang. Eupša, mafelelong tsela ye kaone ya go fihlelela meetse e swanetše goba gabotše. Moputso woo kgahlišago ke tsela ya

go lefa tiragalo ya maemo a godimo. Go ya ka tsela yeo e kgethilwego ya go lefa, agentshi ye e le thekgilego e tla diriša mešomo ka leano go ya ka moo go tšhwanelo. Tefo go ya leka mošomo wo o šomilwego le go hlafoa gotšofatšo ya phethagatšo ya mošomo ke šebopego ša badudi ba motse le agentshiyeo e le thekgilego e hlohleletša gore bašomi ba šome gabotše. Tsela ya go thwala bašomi le go ba ngwala fase go ka no ba ka diatleng tša šebopego ša badudi ka thušo ya maele a go tšwa go ba kantle.

MUS yeo e etelego pele badudi ba motse, ponagatšo ya ditšhenyagalo tša dilo tšeo di hlamilwego legatong la boraro e bolokwa le kriteria ya go bea še bohlokwa le peakanyo ya mašheleng legatong la bone. E phemela mabarebare a gore 'tšhelete e jelwe' e bile e ruta badudi ba dinaga gore dilo di bitša bokae le tšeo ba dikgethago. Badudi ba naga bare go ba gona ga tšhelete yeo e fetago e e hlohleletša poloko ya tšhelete ya go lefa bašomi gore go rekwe didirišwa tše dingwe goba thoto tše dingwe tša go swana le tšona. Še še thuša ka go fetofetoga ga seemo moo e lego gore badudi ba motse ba ka fetola menyetla le mathata a o a ka go ba gona go ya ka kwešišo ya badudi le tše bohlokwa. Diphapano magareng ga tšeo re di hlamilego di dumeletšwego le tše 'o karego' di hlamilwe di ka lokofatšwa ka morago.

Hlokomela: Projekeng ya MUS, badudi ka moka ba naga le bathekgi ba agentshibe ba ikemišeditše gore badudi ba swanetše go šoma mošomo wa go aga. Se e be ele molaleng gore re kaonafatše go ikabela ga mananeo, eupša badudi be ba kaoniša kago ya tšeo di lego kgaušwi gore ba kgone go kaonafala mananeo a e lego a mmušo. Projeke ya MUS project e lebane le tefo ya letšatši ya aligned ZAR90 ya Community Works Program le Extended Public Works Program ya Afrika Borwa. Kabo e bitšwa ka gore ke 'moputšo' e šego 'mogolo'. Tsogang Water and Sanitation e aroganya modiro ka tšeo di bopilwego ka letšatši bašoming ba o ba nago le bokgoni bjo bo šego bja tlalelela ka ZAR90 yo mongwe le yo mongwe, le tšhelete yeo e akareditšweg bašoming ba go ba le bokgoni bja go tlalelela.

Tirišo

Theko ya didirišwa

Go tšeela šedi ga ditheko tša didirišwa tše di nago le dikgopelo tše e kago ba bonyane bja palo ya ditsopolo ye e bonagalago, theko le go di romela mo di bolokegilego. Mmušo le maloko a mangwe a thekgago mmušo a dula a nale magato a itšego a go reka didirišwa, empa go ntše go rekwa go dikgwebo tša kgauswi. Ditheko tša kgauswi, e kabe e le go tšwago go setšhaba thwii, goba go tšwa go setšhaba ka ge se eleditšwe sa be sa lekolwa ka šedi ke leloko leo le thekgilego ke mohola go tša ditheko. Se se nale: moputso wat lase go nale dikgwebo tše di šeditšego tshepidiso ya ditheko; go ba gona ga bao ba nao le kgahlego ya didirišwa tše di tiilego ka maatla; ditheko tša tlase; tša didirišwa tša kgauswi byalo ka santa; le senamelwa; tsebo mabapi le seemo sa tsela; setšhaba se nale tsebo le maitemogero a didirišwa tše di lego gona; tše tiilego le ka moo direkišwago ka gona le go tiiša tlemagano ya baabedi; gape le dinyakwa tšeo di tlogo dirišwa kamoso; go lokiša le go mpshafatša. Ge nako ya go tliša dilo tšeo e fihlile mo nageng, setšhaba se lekola tše ba di abetšego mme ba hwetša lefelo leo le bolokegilego go lota tše ba di humanego, mohlala, ka bogošing.

Hlokomela: Theko ya didirišwa mo projekeng ya MUS e latela magato a itšego go tšwa go mmušo. Ba bangwe ba setšhaba ba bona ba phaelwa ka thoko e bile ba bona kgetho e le e kaone ya bokamoso ba bona e le tsela ya tendara.

Go thwala ga bašomi

Mola go nyakega palo e šego e kalo ya go nyaka bašumi ba goba le bokgoni bjo bo šego bja tšenelela, empa batho ba banthši ba nale mafolofolo a go šoma, bjale go ngwadišwa ga bašomi go swanetše gore go šepele ka magato a maleba. Go gatelela gore le šome mmogo bjale ka badudi ba naga ka šeo

le nyakago go še fihlelela gore le hwetše meetse ga bonolo go lokafatša bonnyane bjo le bo hwetšago go nale ge nkabe le šoma mošomo o rulagantšwego.

Bao ba nago le bokgoni bja go tšenelela, diartišene, baagi, diplambara le bago weldera ba a laletšwa kopanong. Tlhamo ye e rulagantšwego ya projeke e tlo hlatholwa ka molomo, goba ge baagi ba kwešitša, le ka dišwantšho. Ba ka romela dikhotheišhene. Gore go be le taolo, seemo ša mošomo wo o fetilego ša moabi o tlo lebeledišišwa.

Hlokomela: mo projekeng ya MUS, kopano e kgolo ye e tlogo swarwa, kirarata di tlogo šomišwa (tša go ba le ee goba aowa tšeo di tlilego go kgethwa ka gare ka kefa) e bonwe e le mokgwa wa maleba wa go kgetha bašomi bao ba še nago le bokgoni bjoo bo tšeneletšego.

Kago ya go abela meets

Tshakhuma

Bjale ke nako ya go aga seo se hlamilwego ebile le ka peakano. Bašomi ba beakanwa, ba rutwa e bile ba hlokomelwa. Mešomo e kano arologanywa ka dihlopha, ntle le go lebelela gore ke wa bokgoni bjo bo tšeneletšego go tša kabelo ya meetse. Se se tiiša moya wa tlemaganyo wa badudi ba naga. Ka lehlakoreng le lengwe, go šoma ka dilo tša motheo tša go aga meetse ka thoko go nale moputšo mošomo wa maemo a godimo.

Bašomi bao ba kgethilwego ba kano tšea mešomo e mintši ebile ba ka bitša maloko a bona go thuša. Ye e thuša gore o kgone go dira mešomo e mintši ka tšatši le go hwetša tšhelete entši. Nakong tše dingwe, bašomi ba lebelela mošomo woo ba o abetšwego, ke moka geba fetša ba bangwe ba hwetša monyetla wa go šoma. Mošomo wa mošomi yo mongwe le yo mongwe o a ngwalwa gabotše. Bašomi

ba o ba kgethilwego ba kano ipopa šehlopha le go šoma ka go ikema mešomong e itšego ya tšheelele yeo e hwetšagalago ka mošomo woo.

Agentshiye e le thekgilego e tlo le ruta mehla le ka mehla gore le tlwaele mošomo, e tlo le eletša le go hlokomela seemo ša mošomo woo le tlabego le o šoma. Ba tla be ba hlokomela sebaka še bohlokwa kudu mo go ageng, go swana le ge go kopantšhwa ga diphaephe lego lebelela go re go nale moo di dutlago pele gage mobu o phušetšwa. Kago ya bokgoni bjo bo ke bja mo motseng. Le gona, ka morago ga go šoma ka maatla, badudi ba naga ba šireletša šeo ba se agilego.

Ge phethagatšo ya mošomo e kgotofatsa e bile ka makga a mantšhi, go tla bolediswana gore go lefwa bjang. Mohlala, tšheelele ka moka yeo e swanetšego gore e lefiwe e ntšhwe bankeng ka moka re lefe yona ka šeatla goba ka tsela ye e bolokegilego, re ka lefa ka accounteng ya mošomi ge e ba o nale accounte.

Ge go aga ga meetse go hlahlobilwe le gona go fedile, legato la bo tshela la go šomiša dipompe le go di boloka goba go di hlokomela go ka thoma. Agentshi ya thekgo e thoma go lokišetša kgato ye mpsha ya go ruta go šomišwa ga meetse, go a hlokomela le bohlokwa bja go hlwekiša meetse a go nwa a dilitere tše 3-5.

Hlokomela: Projeke ya MUI ga še ya hwetša phapanyo magareng ga mošomo wa basadi le banna bao banago le bokgoni bjo bo šego bja tlalelela: bobedi bja bona ba ba nale maikemišetšo a go swana ebila ba phethagaditše mošomo wa go aga gabotše ka go lekana. Eupša bao ba nago le bokgone bja go tlalelela e be e le banna ba bagolo. Dipoledišano mananeong a go ruta go utulotše ditšo tšeo batho ba di dumelago le tšhišinyo ya phetogo.

Go holega: potego ye ntši le go feta ya thlweko le bontšhi bja meetse

Magato a a mahlano a tšerwego a hlodile go holega ka tsela tše di fapanego tša go latela metšeng ye, Ga-Mokgotho (go lokiša le go mpshafatša le go thoma tsela ya go hwetša meetse ka mokgwa wa go šomiša matla-kgogedi a magolo malapeng a 800 le Ga-Moela (lekga la mathomo le mpsha la go lota meetse le netweke yeo ebe e lego gona ya meetse a go borwa eupša e šomišwa ka tlaše go ya le ka moo e swanetšego ke mmasepala metšeng e 108).

Ga-Makgotho, projeke ya MUI e feleleditše e kaonafatša gore meetse a tšene gabotše letamong leo le be le lego gona le go lokiša le go tšenywa ga tšhipidišo tša diphaephe, divalve the dipompe tše mpsha. Bašomiši ba tšea maikarabelo a go lokiša dipompe le dipipe tšeo ba di abegelanago. Še bohlokwa dudu ke gore, šebopego ša badudi ba naga še šempsha še hlama melao yeo e swanetšego gore e latelwe e bile gobe le boikarabelo go tšwa go yo a šwereco. Yo a šwereco o a lefwa ke Extended Public Workš Program. Badudi ba tšwela pele go kgopela thekgo kua le kua ya diririšwa gore ba kgone go tšwela pele ka go oketša kaonofalo.

Ga- Moela, projeke e okeditše meetse a go borwa a mabedi a mmasepala ka poloko e mpsha, go tšenya netweke le dipompe tša tšeleng. Nako ya go lata meetse meleteng ya go epiwa ka matšogo ye e phatlaletšego e fokotšegile. Mmasepala o ša lebeletšwe gore o laole melete ya go borwa dinakong tše telele le go e hlokomela. Bontšhi bja maloko a badudi ba naga ba tšea maikarabelo a go ikemišheditše go lokiša ditšhenyagalo tše nyane le go reka makhura, eupša ba bangwe ba kaoniša go emela mmasepala gore o ba lokišetše le go abela. Ditokišetšo tša tšhwaraganyo di swanetše go hlathollwa ka go kwagala.

Bontšhi bja metše (90-95%) bo šomiša e bile bo šomiše le meetse ao a šomilego dilong tše ntši, ebile ka tlaše ga meetse a manyane ao a beetšwego a dilitere tše 25 mothong ka o tee ka letšatši. Go nale koketšo ya go šomišwa ga meetse mešomong ka moka ya go fapana.

Ga-Mokgotho meetse a o a šomošitšwego go akaretša ka motse ka beke ka morago ga projeke (ka 2019) e okeditše go tloga go diliter e tše 733 pele ga projeke (ka 2018) go ya go dilitara tše 1138 ka kakaretšo ntle le go bala bao ba hweditšego dijojo, ke moka ge go balwa dijojo tša projeke ke go ya go 1305 lpcd. Kabo e kaone ya meetse ka tshepedišo ya matla-kgogedi e thušitše gore mehlare e kgone go nošetšwa, gagole mohlare wa mango. Ebile godimo ga še, theko mebarakeng e ya kaonafala, e oketša theko ya mehlare ka moka go tloga go ZAR 2 324 123 ka 2018 go ya go ZAR 3 713 198 ka 2019, tšhelete e oketšega ka ZAR 1 389 075, goba 60%. Go okešetša ga go nošetša ga mehlare le merogo ka malapeng go hola kudu basadi. Malapa ao a ka goba a 68% a go ba le dibjalo, a be e laola ke basadi fela; 17% ya malapa a laolwa ke basadi gantšhi; 9% a laolwa ka go lekana ke basadi le banna ke moka 6% ya malapa a be a laolwa ke banna fela.

Le Ga-Moela, go bonwe go kaonafala. Ka kakaretšo, meetse ao a bego a šomišwa ka lapa ka beke malokong ka moka ao a tšeago karolo projekeng ka 2018 e be ele dilitara tše 613, še še ba tšea diiri tše 9.5 ka beeke ka lapa. Ge melete e fetša go a gwa ka 2018, kakaretšo ya meetse ya maloko ka moka ao a tšeago karolo projekeng, re ša bale bao ba hweditšego dijojo, e oketšegile ka diliter e tše 915 ka lapa ka beke, go go tšere diiri tše 4.1 ka beke fela. Ge dijojo dibalwa meetse a oketšegile ka dilitara tše 1167 ka lapa ka beke. Nako eo e tšerego go hwetša meetse a, a nyakile go lekana: diiri tše 4.3 ka lapa ka beke. Ga Moela, tšhelete ya dipuno tšeo di nošetšwago (mehlare le merogo), le ge re be re ša e lebelela gore e tlo oketšega, e oketšegile ka go tloga go ZAR 164 666 ka 2018 go ya go ZAR 289 136, bjale e lekana tšhelete ya go kaba ZAR 124 470, e o ketšegile ka 76%. Le gona, malapa a 60% a go ba le dibjalo tša go nošetšwa a be a laolwa ke basadi; 25% e laolwa ke banna ke moka 15% e laolwa ke basadi le banna.

Phetho

Go a karešša, projeke ya MUS e bontšhitse ka mokgwa woo ketopele ya setšhaba e phethagatša ponagalo ye ya dikganyogo di tee. Setšhaba se nale kgahlego go dilo tša maemo a godimo le go tšeo di swarelelago sebaka se se telele. Setšhaba ge se šoma ka maatla, le ka moya wa go agišana, go nale moputso. Se se hlompha lentsu la badudi leo le rego: 'ga go sele ka ga rena ntle le rena'.

MUS ye e etilego pele ke badudi ba naga e nolofatša maphelo a batho ka go tliša meetse a mantšhi kgauswi le magaeng a bona le go ba rola morwalo wa mešongwana ya ka gae le go noša diruiwa meets le ore ba kgone go nošetša mehlare le dibjalo, go foroma ditena le dikgwebo. Thuto mabapi le tšhumišo ya meetse le go šireletšega ga meetse le go netefatša gore motho o šomišwa dilitara tše 3-5 go nwa le go apea motho ka o tee ka letšatši.

MUS yeo e etilego pele ke badui ba naga ga e hlaole. Mang le mang o amogetšwe go ba gona kopanong e kgolo go tloga go tsebiso ya mathomo ya go fihlela batho ka moka le go fa motho mang le mang gore a be le kgetho go magato a baemedi ba leago la badudi. Kakaretso ya motho mang le mang ke tutuetšo le go hlokomela gore ga go yo a šalelago morago go tša peakanyo. Le gore basadi le baswa ba be gona ba rutwe. Tefo ya bašumi bao bas a nego le bokgoni bjo bo sego bja tlalelela, e be e šoma ka go ikgethela bahloki. Le ge go le bjalo, basadi le baswa go mošomo wa maetemogelo ga ba nyakege. Se se nyaka thlokomelo ya maleba.

MUS yeo e etilego pele ke badui ba naga ga e bitše. E šomiša badudi ka tsebo ye bantšego ba nale yona, maetemogelo lego beeletša tšhelete le ka mokgwa wa go rolaganya ga meetse. E amogela le ka mokgwa woo thulaganyo e golo yeo e bitšago ka gona. Go reka didirišwa tša selegae go tloga go bitša bokaone geo bapetša le go reka kgole. Sephetho šeo se tšerwego ke badudi ka go kgopela tšhelete ye e lekanetšego se fokoditšwe ka mokgwa woo didirišwa di bitšago ka gona.

MUS yeo e etilego pele ke badui ba naga e phethagala ka pela. Badudi ga ba nyaka nako ya go boledišana le go dumelelana go dikakanyo, empa mešomo ya dipuku, go swana le go beakanya le ditumelelo, tša ditendara goba le tšona ditheko nako. Meputso ye mengwe ya mešomo e tšwetša pele projeke.

MUS yeo e etilego pele ke badui ba naga e hlola mešomo ge badudi ba nag aba lefelwa mešomo ya bona, k age ba ile ba ngwalela kgopelo ya mešomo ka bophara go diprogramo tša projeke.

Sa mafelelo, MUS yeo e etilego pele ke badui ba naga e ya matlafatša go re se se phethege lebakeng le le telele; go thoma ka tšeo re raraganego tša selegae le taolo ya mathata ao a kopanego le didirišwa tša batho le tša go ikabela; go šala morago ka moo batho ba tšeago maikarabelo ka go ikgethela ditharollo tša selegae; (kgonagalo) theko ya kgauswi; go thwala ba bokgoni bjo bo sego bja tlalelela ba motseng le bao b nago le bašomi bao ban ago bokgoni go tša boagi le go godiša bokgoni bja bona go tšeo di raraganego le bokgoni bja go laola. Go maatlafatša sebopego sa badudi ba go tšea magato a go etapele go tloga mathomong le bokamoso go tša go raragana le taolong le mathomong le go maatlafatša go igokaganya ke agentshi ya mmušo le baai (kudu le ditheko tša selega) go magato ka moka. Re ka se senye didirišwa k age re di šometše ga boima. Peakanyo ya taolo ya tšhomišano mmogo a ka aga go monyetla wa tiriso le hlokomelo le nakong ye e tlogo ya go oketša dikaonafalo tše tlogo.

